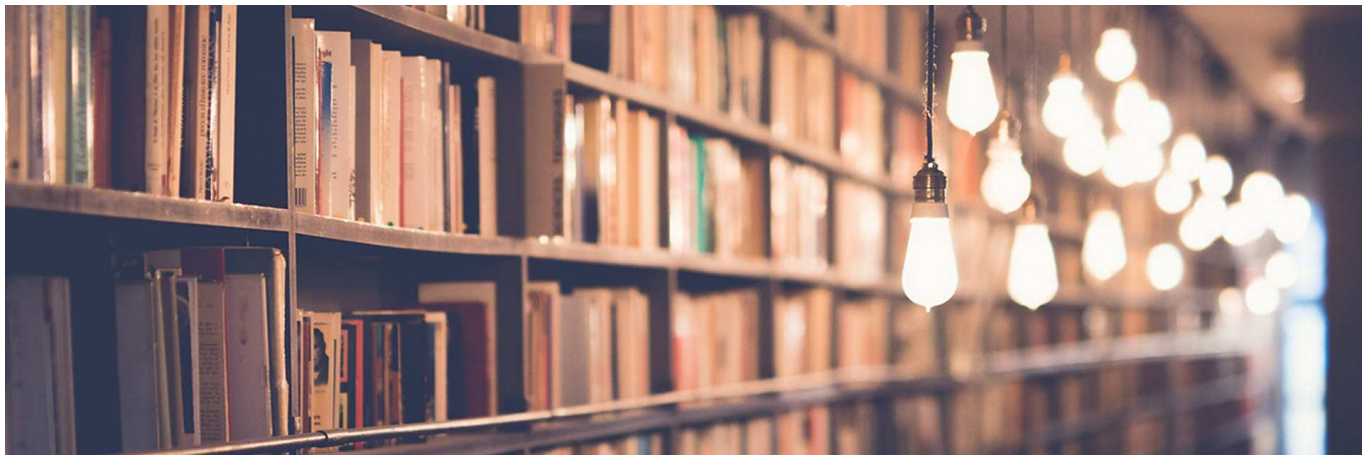

Styl poezji renesansowej. *Tren X* Jana Kochanowskiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jan Kochanowski, *Tren X*.
- Źródło: Aleksander Wilkoń, *Wyznaczniki stylu renesansowego*, [w:] tegoż, *Dzieje języka artystycznego w Polsce. Renesans*, s. 42.

Styl poezji renesansowej. *Tren X* Jana Kochanowskiego

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Na czym polega siła poezji? W czym kryje się jej ponadczasowy urok? Czy porusza nas piękno, kunsztowna forma literacka, czy też autentyzm uczuć i głębia myśli?

Choć język poezji bywa trudny, z wielkich wierszy płynie prawda o człowieku, o ludzkim przeżywaniu świata. Ból utraty i fundamentalne pytania, stawiane przez Jana Kochanowskiego w *Trenach* stanowią o mocy tej liryki. Prawda tych wierszy przebija się przez archaiczny język i konwencje. Takie utwory tworzą historię literatury.

Twoje cele

- Określisz rolę środków poetyckich w *Trenie X* Jana Kochanowskiego.
- Wyjaśnisz uniwersalność i ponadczasowość poezji Jana Kochanowskiego.
- Omówisz język i styl *Trenu X*.

Renesansowy styl poezji

Henryka Beyer, *Apoteoza Kochanowskiego*, 1830

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Aleksander Wilkoń

Wyznaczniki stylu renesansowego

Renesansowy styl poezji

Styl renesansowy szerzył się w literaturze polsko-łacińskiej w pierwszej połowie XVI wieku, a następnie wśród poetów i prozaików polskojęzycznych i łacińskojęzycznych w drugiej połowie XVI wieku i w początkach XVII wieku: jest to styl Jana Kochanowskiego, Łukasza Górnickiego, Marcina Kromera, Stanisława Orzechowskiego, a w końcowej fazie renesansu styl Szymona Szymonowica, Piotra Skargi, Jana Smolika.

Wybrane wyznaczniki stylu renesansowego odnoszące się do cyklu *Trenów* Jana Kochanowskiego:

Klasyczność, tj. świadome, a zarazem pogłębione nawiązania do tradycji starożytnej, greckiej i łacińskiej. Nawiązania takie istniały

w literaturze średniowiecznej, nigdy jednak nie były tak wyraziste i nie pociągnęły za sobą tak znaczących konsekwencji artystycznych. (...) należy ich upatrywać w następujących składnikach piśmiennictwa nawiązującego do antyku:

- a) w obecności tzw. wielkich figur semantycznych związanych ze światem starożytnym: mitów, motywów fabularnych fikcjonalnych i historycznych.
- b) w przeszczepieniu gatunków klasycznych, takich jak elegia, epigramat, sielanka, tren, dramat klasyczny;
- c) w przeszczepieniu niektórych stylów klasycznych, takich jak styl attycki, styl homerycki, styl horacjański czy styl cyceroniański;
- d) w zastosowaniu w praktyce literackiej zasad, reguł, figur i tropów językowych klasycznej poetyki i retoryki;
- e) we wprowadzeniu do tekstów polskojęzycznych pożyczek, **kalek leksykalnych**, nazewnictwa własnego, wyrażeń służących wywołaniu kolorytu greckiego lub rzymskiego; wprowadzeniu stylistycznych figur składniowych, klasycznej symboliki, toposów, alegorii; wprowadzeniu łacińskiej wersyfikacji.

Biblijność, tj. świadome i pogłębione nawiązania wprost do ksiąg Starego Testamentu i do Nowego Testamentu; (...) nawiązania dotyczyły motywów, gatunków, stylów biblijnych, frazeologii, słownictwa (...)

Humanizm. Stanowił najważniejszą cechę światopoglądu i poetyki renesansowej. Był w tej epoce nurtem ogólnokulturowym, literackim, umysłowym i filozoficznym, obecnym w dziełach sztuki i w traktatach o człowieku, w ideałach religijnych i w poglądach politycznych. (...) Nie tylko człowiek w szerokim tego słowa znaczeniu, ale konkretna osoba ludzka: autor, osoby ukochane,

przyjaciele, stawały się bohaterami literackiej i artystycznej twórczości.

Autotematyzm. (...) przejawiał się we wprowadzaniu wątków autobiograficznych i dotyczących własnej twórczości autora, w wyrażaniu jego postawy filozoficznej, przeżyć, stanów emocyjnych, a także idei uznanych za własne.

Semantyzacja wypowiedzi. Kolejną znaczącą cechą stylu renesansowego było wyakcentowanie sfery znaczeń. (...) Kochanowski lubił epitet i chętnie się nim posługiwał, toteż nie tylko przykładął do niego wagę, ale i dbał o **semantyczną** motywację (...).

Zasada varietas. Była ważną zasadą stylu renesansowego. (...) Twórcy renesansowi dążyli do zindywidualizowania utworu; jeśli w grę wchodził cykl (na przykład *Treny* Kochanowskiego), stosowali różne struktury wersyfikacyjne, stylistyczne w celu zróżnicowania poszczególnych części cyklu. Renesansowi twórcy zadbali o większe zróżnicowanie gatunków, takich jak epigramat i elegia. Zasada varietas w utworze renesansowym mogła się spełniać w zmienności tematu, gatunku, formy wersyfikacyjnej, stylu nawet w obrębie jednego utworu – pod warunkiem jednak, że nie naruszała zasady decorum (tj. stosowności). Zmiana powinna była więc nastąpić w odpowiednim miejscu, wiązać się ze zmianą przedstawionej sytuacji, przeżycia i nastroju. Varietas łączyła się z niepisaną regułą semantycznej płynności i spójności tekstu. Zmieni się ona w poetyce barokowej, kiedy gra przeciwieństw stanie się istotnym wyznacznikiem stylu.

Zasada harmonii. Wiązała się ściśle z zasadą decorum, ale miała też szerszą podstawę dotyczącą struktury tekstu, dobrania odpowiednich części do całości, zgrania środków stylistycznych, stosowania regularnych struktur wersyfikacyjnych, proporcji w budowie zdań (stąd częstość paralelizmu), jednorodności

w doborze wyrazów. Uważano, że „piękno jest harmonią”, którą osiąga się dzięki liczbie, proporcji, rozmieszczeniu.

Zasada sugestywności. Uważano, że poezja powinna mieć odpowiednią siłę „zawartą w tematach bądź słowach”. W słowach zaś powinna być żywość, „aby niosły one za sobą jakby moc obdarzającą rzeczy życiem”.

Zasada mimesis (naśladownictwa). Odnosiła się do dwu odmiennych sposobów werbalizacji:

a) naśladownictwa najlepszych utworów starożytności, zgodnego z przekonaniem, że literatura, filozofia, sztuka starożytna osiągnęły apogeum doskonałości; mimetyzm był więc jakby drogą ku poszukiwaniu najlepszych rozwiązań artystycznych, sposobem wznoszenia się na ponadprzeciętność, odrzucania nieantycznych wzorców tradycji średniowiecznej; nie żądano jednak od twórców niewolniczego naśladownictwa;

b) odwzorowywania rzeczywistości pozaliterackiej, a zwłaszcza natury czy piękna kobiecego ciała i jego wdzięku; mimetyzm tego typu prowadził do kształtowania się różnych odmian realizmu.

Zasada inwencji. Równoważyła ona zasadę mimesis w pierwszym znaczeniu (naśladownictwo antyku). Wybitni twórcy i teoretycy renesansu cenili inwencję, oryginalność, wyobraźnię.

Zasada umiaru. Miała podbudowę w filozofii stoickiej i oznaczała oszczędne stosowanie wszystkich środków.

Zasada claritas. Arcyzasada stylu renesansowego, zapewniała utworom spełnienie ich podstawowych funkcji, tj. uczyć – podobać się – wzruszać. Obowiązywała ona także w poezji, z natury rzeczy ciężącej ku wieloznaczności.

Słownik

apostrofa

(gr. *apostrophē* - odwrócenie, zwrot) składniowa figura retoryczna, charakteryzująca się bezpośrednim zwrotem do osoby, bóstwa, idei, wydarzenia, pojęcia lub przedmiotu

archaizm

(gr. *archaios* - dawny) forma wyrazu, wyraz, jego znaczenie, konstrukcja składniowa, które wyszły z użycia i są przestarzałe z punktu widzenia normy językowej danej epoki

erudycja

(łac. *eruditio* - uczoność) wszechstronna wiedza książkowa

inwersja

(łac. *inversio* - odwrócenie) figura polegająca na zmianie naturalnego szyku w zdaniu służy uniezwykleniu stylu np. przemowy, podkreśleniu wagi słów, zmianie intonacji

kalka językowa

bezpośrednie przetłumaczenie wyrazu lub całego zwrotu z języka obcego na język ojczysty, oddające w dokładny sposób obcą budowę wyrazu np. Rzeczpospolita jest kalką łacińskiego *Res Publica*

neologizm

(gr. *néos* - nowy, *lógos* - słowo, nauka) jednostka nowo wprowadzona do systemu językowego (wyraz, wyrażenie, forma gramatyczna, znaczenie lub konstrukcja składniowa)

pytanie retoryczne

zwrot krasomówczy, pytanie, na które nie oczekuje się odpowiedzi, zdanie mające sens twierdzący, ujęte jednak w formę pytajną w celu nadania wypowiedzi wyrazistego zabarwienia emocjonalnego

semantyczny

(gr. *semantikos* - oznaczający) dotyczący znaczenia wyrazów; znaczeniowy

Audiobook

Polecenie 1

Po wysłuchaniu nagrania recytacji *Trenu X* uzupełnij mapę myśli. Wypisz cytaty ilustrujące podane środki stylistyczne oraz określ, jaką funkcję pełnią w utworze.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PRmxsf8VW>

Jan Kochanowski

Tren X

Orszulo moja wdzięczna, gdzieś mi się podziła?

W którą stronę, w którąś się krainę udała?

Czyś ty nad wszystkie nieba wysoko wniesiona

i tam w liczbę aniołków małych policzona?

Czyliś do raju wzięta? Czyliś na szczęśliwe

wyspy zaprowadzona? Czy cię przez teskliwe

Charon jeziora wiezie i napawa zdrojem

niepomnym, że ty nie wiesz nic o płaczu mojem?

Czy, człowieka zrzuciwszy i myśli dziewicze,

wzięłaś na się postawę i piórka słowicze?

Czyli się w czyścju czyścisz, jeśli z strony ciała

jakakolwiek zmazeczka na tobie została?

Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwszej była,

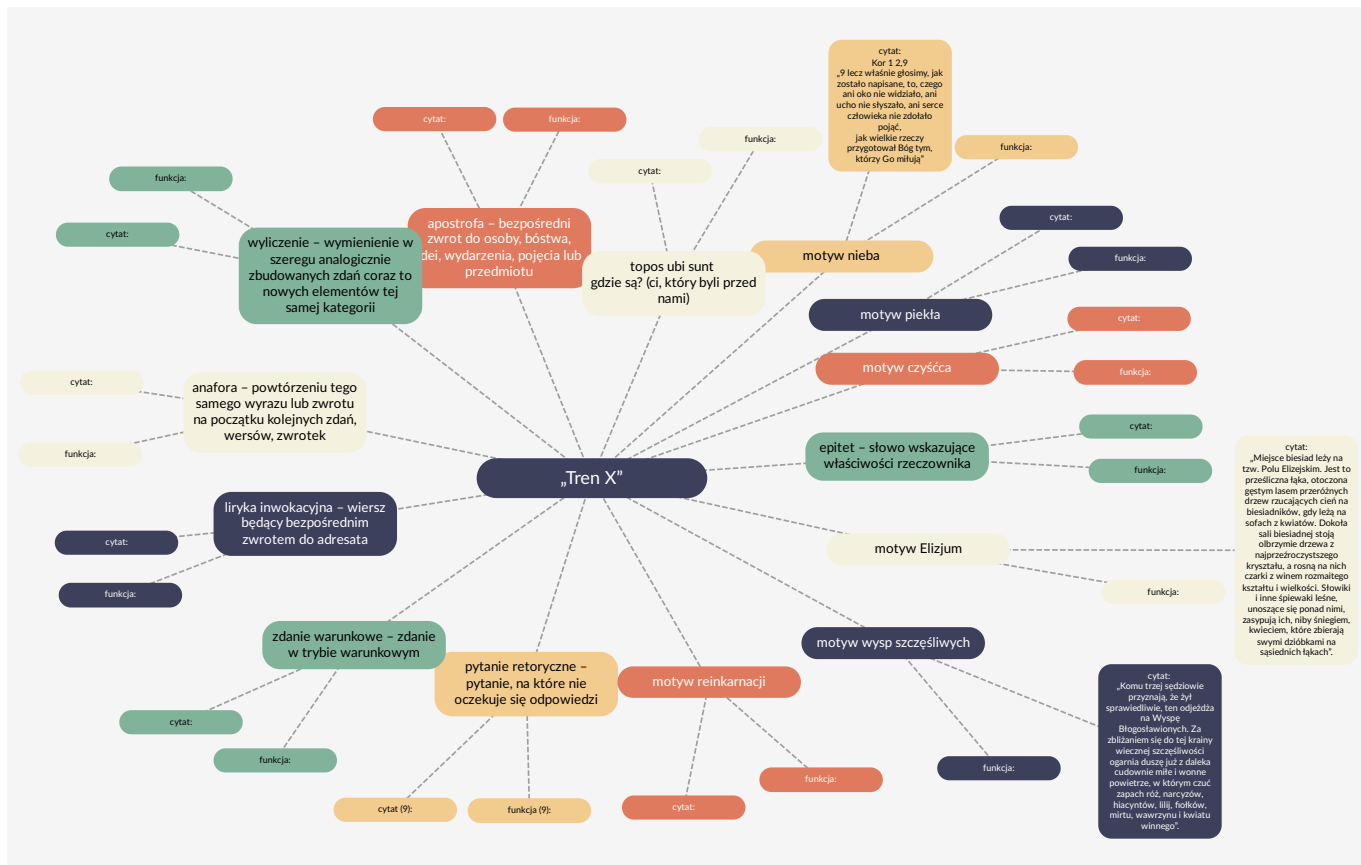
niześ się na mą ciężką żalść urodziła?
Gdziekolwiek jest, jeśliś jest, lituj mej żalści,
a nie mozesz li w onej dawnej swej całości,
pociesz mię, jako mozesz, a staw się przede mną
lubo snem, lubo cieniem, lub marą nikczemną!

((Jan Kochanowski

Tren X

Orszulo moja wdzięczna, gdzieś mi się podziła?
W którą stronę, w którąś się krainę udała?
Czyś ty nad wszytki nieba wysoko wniesiona
i tam w liczbę aniołków małych policzona?
Czyliś do raju wzięta? Czyliś na szczęśliwe
wyspy zaprowadzona? Czy cię przez teskliwe
Charon jeziora wiezie i napawa zdrojem
niepomnym, że ty nie wiesz nic o płaczu mojem?
Czy, człowieka zrzuciwszy i myśli dziewicze,
wzięłaś na się postawę i piórka słowicze?
Czyli się w czyścju czyścisz, jeśli z strony ciała
jakakolwiek zmazeczka na tobie została?
Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwwej była,
niześ się na mą ciężką żalść urodziła?
Gdziekolwiek jest, jeśliś jest, lituj mej żalści,
a nie mozesz li w onej dawnej swej całości,
pociesz mię, jako mozesz, a staw się przede mną
lubo snem, lubo cieniem, lub marą nikczemną!

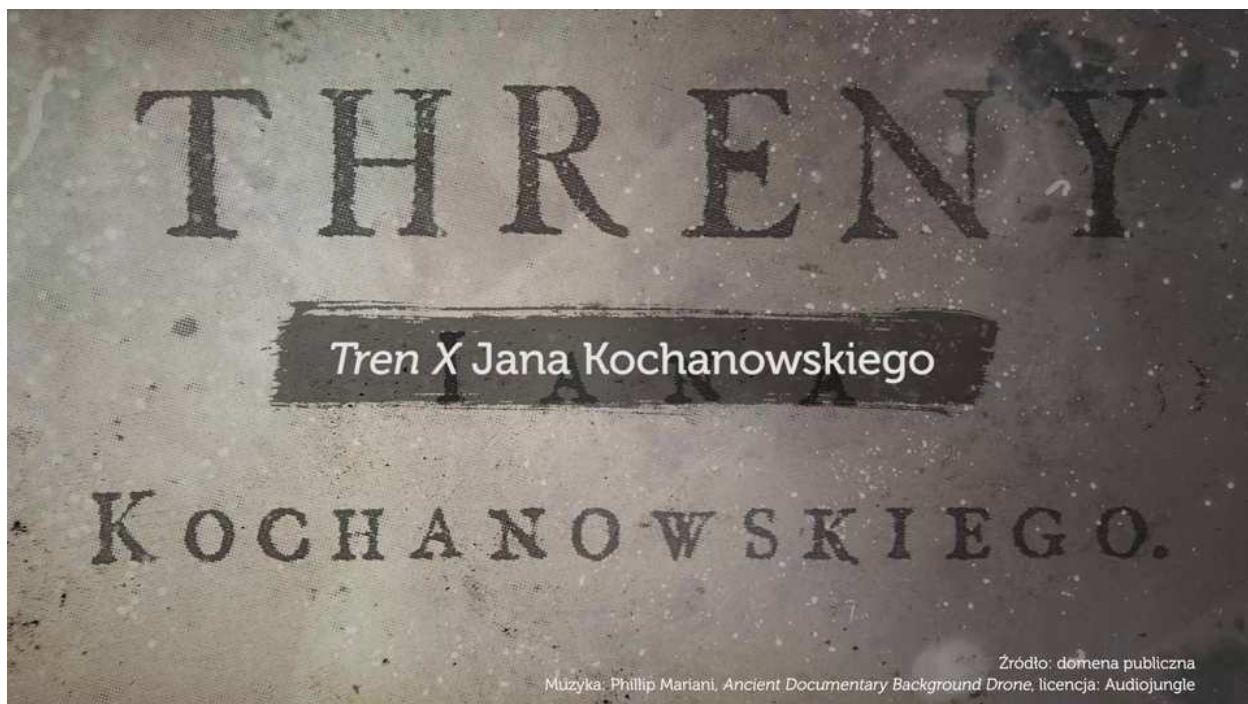
Źródło: Jan Kochanowski, *Tren X*.

Polecenie 2

Uzupełnij mapę myśli o cytaty, które ilustrują podane motywy. Skorzystaj z Biblii lub innych tekstów literackich, które mógł znać Jan Kochanowski.

Film edukacyjny

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DE4o6bWpl>

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Tren X Jana Kochanowskiego*.

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem dotyczącym analizy *Trenu X*. Odpowiedz na pytanie: co stanowi o wyjątkowości tego utworu na tle całego cyklu.

Polecenie 2

Przeczytaj fragment mowy Jana Kochanowskiego wygłoszonej na pogrzebie jego brata Kaspra i uzasadnij, stwierdzenie „ta mowa [...] to swoisty szkic do *Trenów*”.

Siła sobie ludzie mądrzy dawnego wieku, moi łaskawi panowie, głowy utroskali, chcąc to światu wywieść, że przygody, nieszczęście i smętki wszelakie mogą człowiekowi nie być ciężkie ani silne, ale temu wszystkiemu rozum dobrze zdołać i wytrzymać może. I mieli po sobie wywody wielkie i ważne, jako się onym zdało, ale jako sama rzecz okazuje, nie bardzo potężne. Bo nie tylko tego w ludzi wmówić nie mogli, ale i między samymi rzadki, który by to był na sobie przełomił, żeby był w tej mierze według nauki swej się zachował. Tak podobno wszystko łatwiej słowy wyrzec niżli rzeczą samą wypełnić. I nie masz się zaprawdę czemu dziwować, że mądre i szerokie wywody smętku i żalości ludzkiej pohamować nie mogą, bo trudno jest z przyrodzeniem walczyć, a serce człowiecze nie jest kamienne ani żelazne, jakiego żadna troska i żaden żal nie ruszy, ale z tejże krwi, co sam człowiek, i z tegoż ciała stworzone, które jako radość i pociechę swoją czuje, tak z nieszczęścia i z przygody frasować się musi. Doświadczamy tego sami na sobie, daj Boże, aby nie tak często, ale zaiste, doświadczamy.

Ćwiczenie 1

Podaj właściwe odpowiedzi w tekście.

Cykl trenów Jana Kochanowskiego składa się z / utworów. Połączone są / wspólnym tematem i gatunkiem literackim . Ich kolejność uwarunkowana jest / chronologią powstawania / konstrukcją intelektualną i emocjonalną całego cyklu. *Tren X* umieszczony jest / na końcu cyklu i wyraża uczucia / z wątplenia i bezzadności / pogodzenia się ze stratą podmiotu lirycznego. Stanowi wyraz nieadekwatności dotychczasowej / filozofii życiowej / wiary religijnej poety w sytuacji żałoby. Nawiązuje do chrześcijańskich i starożytnych wierzeń o / pochodzeniu człowieka / życiu pozagrobowym i składa się z serii pytań o obecne miejsce pobytu adresatki lirycznej.

Ćwiczenie 2

Odpowiedz na pytanie, czy zgadzasz się z tezą, że *Tren X* symbolizuje upadek filozofa, katolika i człowieka? Zbierz argumenty i uzasadnij swoje zdanie.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Styl poezji renesansowej. *Tren X* Jana Kochanowskiego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy,

filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

5) charakteryzuje główne prądy filozoficzne oraz określa ich wpływ na kulturę epoki;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

4) wyjaśnia, w jaki sposób użyte środki retoryczne (np. pytania retoryczne, wyliczenia, wykrzyknienia, paralelizmy, powtórzenia, apostrofy, przerzutnie, inwersje) oddziałują na odbiorcę;

7) odróżnia dyskusję od sporu i kłótni;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

10. gromadzi i przetwarza informacje, sporządza bazę danych;

Lektura obowiązkowa

11) Jan Kochanowski, wybrane pieśni, w tym: Pieśń IX ks. I, Pieśń V ks. II; psalmy, w tym Psalm 13, Psalm 47; tren IX, X, XI, XIX; Odprawa posłów greckich;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- określi rolę środków poetyckich w *Trenie X* Jana Kochanowskiego;

- wyjaśni uniwersalność i ponadczasowość poezji Jana Kochanowskiego;
- omówi język i styl *Trenu X*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z informacjami zawartymi w sekcji „Przeczytaj” oraz wysłuchanie miniwykładu prof. Dybka. Zainteresowane osoby mogą wyszukać w dostępnych źródłach przykłady muzycznych utworów żałobnych.
2. Chętna lub wybrana osoba przygotowuje głośne czytanie *Trenu X* z elementami aktorskiej interpretacji.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy treści zawartych w sekcji „Wprowadzenie”. Następnie określa wiążące dla uczniów kryteria sukcesu.
2. Prowadzący zajęcia inicjuje rozmowę wprowadzającą w temat lekcji. Poleca, by uczniowie przypomnieli literackie przykłady utworów żałobnych. Zadaje pytania: Jaki był cel tworzenia trenów? Jakie zasady rządziły tym gatunkiem?

Faza realizacyjna:

1. Wybrana przed lekcją osoba prezentuje recytację utworu. Tłem do odczytania wiersza są przygotowane przez uczniów muzyczne utwory żałobne.
2. Uczniowie w parach wykonują polecenia 1 i 2 z sekcji „Audiobook”. Chętne osoby prezentują odpowiedzi. Uzupełniona mapa myśli może zostać wyświetlona na rzutniku i omówiona na forum klasy.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia zawarte w sekcji „Film edukacyjny”. Następnie odpowiadają na pytania podsumowujące zawarte w poleceniach:
 - Co stanowi o wyjątkowości tego utworu na tle całego cyklu?
 - Dlaczego poezja Kochanowskiego ma charakter uniwersalny i ponadczasowy?
2. Nauczyciel przytacza krótki tekst podsumowujący:

Cykl poetycki złożony z dedykacji i dziewiętnastu „*Trenów*” Jan Kochanowski poświęcił pamięci ukochanej Urszulki, zawarł jednak w dziele tym tak wielki ładunek osobistego, emocjonalnego zaangażowania, że poemat o zmarłej dziecinie opłakiwanej z wielkim żalem przez „niefortunnego” ojca stał się właściwie przede wszystkim poetycką analizą kolejnych faz cierpienia człowieka, który utracił bliską osobę, który stopniowo coraz bardziej rozumie ogrom nieodwracalnej straty. Jednocześnie zaś „*Treny*” ukazują, jak w obliczu najtrudniejszej próby kompromituje się banal stereotypowych formuł o istocie życia i śmierci, o zasadach ludzkiego reagowania na odmianę losu, dobrą czy złą. Ukazują zarazem wielki kryzys światopoglądowy poety-intelektualisty, który poprzednio sam propagował tak modne w epoce renesansu idee dość rygorystycznie pojmowanego stoicyzmu.

Janusz Pelc, *Renesansowa koncepcja człowieka w „Trenach” Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik Literacki”: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 59/3
3. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Wyjaśnij na podstawie filmu edukacyjnego, w jaki sposób można odczytywać fragment *Trenu X* „Gdziekolwiek jest, jeśliś jest”

Materiały pomocnicze:

- Janusz Pelc, *Renesansowa koncepcja człowieka w „Trenach” Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik Literacki”: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 59/3, 55–79.

Wskazówki metodyczne

- Materiał z sekcji „Audiobook” wraz z zawartą tam mapą myśli może być wykorzystany jako podsumowanie lekcji.

